

WPROWADZENIE

W szerokiej tematyce debaty naukowej, poświęconej współczesnym przekształceniom miast, możemy znaleźć zagadnienia odnoszące się do zmian strukturalnych w miastach, ich przyczyn oraz skutków, a także licznych czynników i uwarunkowań rozwoju o charakterze zewnętrznym (egzogenicznym). Często rozwój ośrodków miejskich jest swoistą wypadkową zmian lokalnych, endogenicznych i oddziaływania zewnętrznych procesów, które łącznie przyspieszają lub opóźniają osiąganie celów rozwojowych miast formułowanych przez politykę miejską. *Miasta w procesie przemian. W kierunku nowego stylu zarządzania miejskiego*, to miasta ujmowane w perspektywie średnio- i długoterminowej podlegające procesowi przemian, a wraz z nim modernizujące sposoby rządzenia i zarządzania. Prezentowana interdyscyplinarna monografia otwiera nowy projekt badawczo-ekspercki realizowany przez interdyscyplinarną Komisję Studiów nad Przyszłością Górnego Śląska, Polska Akademia Nauk, oddział w Katowicach oraz przez Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Politechnikę Śląską w Gliwicach, Górnośląską Wyższą Szkołę Przedsiębiorczości im. Karola Goduli w Chorzowie, Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych w Katowicach przy współpracy Biblioteki Śląskiej w Katowicach.

Prace badawcze i eksperckie zogniskowane w miastach w procesie przemian nawiązują do publikacji z początków XXI w. poświęconych transformacji strukturalnej i zmieniającym się obliczom regionu górnośląskiego.³ W trzeciej dekadzie XXI w., w interdyscyplinarnej monografii prezentowane są badania i ekspertyzy, w których punkt ciężkości spoczywa na myśleniu kreatywnym i wykorzystaniu podejścia transdyscyplinarnego w oglądzie współczesności i kreowaniu przyszłości miast w procesie przemian (ryc. 1).

Część pierwsza otwierająca prezentowaną monografię zawiera prace dotyczące różnych ujęć miasta jako dobra wspólnego. Efektem rozwoju – przynajmniej częściowo – są trudno odnawialne zasoby miejskie, takie jak tożsamość lokalna, ład przestrzenny, jakość powietrza czy walory środowiska przyrodniczego. Wpływają one na jakość życia mieszkańców i użytkowników miasta i w takim rozumieniu można je potraktować jako miejskie dobra wspólne, które stają się ważnym przedmiotem zain-

³ [Jacher, Klasik 2005, 2007].

Ryc. 1. Miasta w procesie przemian. Schemat ideowy.

Źródło: opracowanie własne K. Heffner, K. Gasidło, A. Klasik.

teresowania ruchów miejskich. Reprezentując takie podejście do rozwoju miasta *Krzysztof Heffner*, *Agnieszka Majorek* i *Adam Polko* z Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach zanalizowali potencjał niewykorzystanych przestrzeni miejskich w tworzeniu miejskich dóbr wspólnych (posłużono się przykładem Katowic). *Aleksander Noworól* z Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie odniósł się do kwestii miasta jako dobra wspólnego, wykorzystując założenia koncepcji *Adaptive Governance* rozwiniętej jeszcze w latach 90. przez E. Ostrom⁴. Z kolei *Marek Janik* z Politechniki Śląskiej przedstawia miejskie dobra wspólne w kontekście kulturowych wzorców wspólnoty posługując się przykładem *Commoningu* w procesach (od)budowy miejskości. *Brygida Klemens* z Politechniki Opolskiej podjęła próbę oceny wpływu pandemii COVID-19 na dostęp do usług publicznych w Polsce.

Część druga tomu poświęcona jest roli potencjału przyrodniczego i kulturowego w procesie przemiany miast. Szczególnym rodzajem dóbr przyrodniczych jest przestrzeń. Jej ograniczony zasób, a także długie trwanie procesów zagospodarowania i użytkowania powinny skłaniać miasta do rozważnego zarządzania terenami. *Krzysztof Gasidło* i *Aleksandra Wyrzykowska* (Politechnika Śląska) próbują sprawdzić, jak wybrane miasta aglomeracji górnośląskiej zarządzają pojawiającymi się na ich terytoriach obszarami zmieniającymi przeznaczenie i zagospodarowanie. Czy obszary te, w tym przypadku tereny poprzemysłowe, są postrzegane w gminnych dokumentach strategicznych i planistycznych jako miejsca osiągnięcia celów formułowanych w strategiach rozwoju? Zmienia się rozumienie roli przyrody w życiu i rozwoju miast. Jej widzenie wyłącznie w kategoriach rekreacji i estetyki rozszerza się na zagadnienia wręcz egzystencjalne dotyczące bezpieczeństwa klimatycznego, a także produkcji żywności. *Barbara Stankiewicz* z Politechniki Śląskiej porusza istotną kwestię braku dostatecznej wiedzy o zasobach zieleni w miastach województwa śląskiego. Trudno tymi terenami zarządzać nie dysponując np. wynikami waloryzacji zieleni. Innym aspektem tej tematyki jest spojrzenie na innowacyjne, nieoczywiste wykorzystanie terenów i obiektów poprzemysłowych do rozwoju rolnictwa miejskiego. Nieco innego podejścia wymaga

⁴ [Ostrom 1990].

wykorzystanie do celów rozwojowych dóbr kultury, zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Także i w tym zakresie dostrzegamy nie tylko znaczenie edukacyjne, symboliczne, turystyczne, rozrywkowe produktów instytucji kultury, ale także społeczne i gospodarcze warunkujące utrzymanie założonych kierunków przemian – w szczególności miast poprzemysłowych. *Elżbieta Zuzańska-Żyśko* (Uniwersytet Śląski) zauważa, że w regionie poprzemysłowym, do którego należy Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia, rozwój kultury i instytucji kultury wydaje się być ważnym elementem przemian w drodze do metropolizacji. Powstawanie kolejnych instytucji kultury, organizacja wydarzeń, nowe projekty funkcjonalno-przestrzenne, w tym wykorzystanie obiektów poprzemysłowych przyczyniają się do zmiany wizerunku miast. Co ciekawe, mimo że główne zakłady przemysłowe zostały zrestrukturyzowane czy zlikwidowane stworzone przez nie instytucje kulturalne nadal odgrywają ważną rolę.

Piotr Rykała (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) rozważa rolę, wydawałoby się tradycyjnych czynników rozwojowych, jakim są rozrywka i sport. W tym sektorze kultury następują szybkie zmiany. Obok oficjalnego sportu wielkich imprez na stadionach i w halach widowiskowo-sportowych pojawiają się zupełnie nowe rodzaje aktywności: *gaming* i e-sporty. Czy ich dynamiczny rozwój przyczynia się do przekształcania miast? Odpowiedź na to pytanie nie jest oczywista. Z pewnością są to innowacyjne aktywności mające duże znaczenie gospodarcze, a także społeczne. Jednak ich aprzestrzenność oraz znaczny stopień indywidualizacji konsumpcji wydają się wskazywać na trudność w znalezieniu prostej zależności między ich poziomem a rozwojem danego miasta. Warto jednak zauważyć, że niektóre imprezy e-sportowe gromadzą nie mniejsze ilości zawodników i rzesze kibiców niż klasyczne zawody na stadionach.

Przedmiotem części trzeciej interdyscyplinarnej monografii są miasta i społeczności lokalne w procesie transformacji strukturalnej. *Adam Bartoszek* z Uniwersytetu Śląskiego stawia tezę, że w polityce samorządowej miast przechodzi się do nowego etapu zarządzania inteligentnymi zasobami. Dowodząc tej tezie Autor formułuje praktyczne wnioski dla usieciowionych samorządów w ramach partycypacyjnego modelu zarządzania miastami. *Jerzy Runge* z Uniwersytetu Śląskiego, rozwija dotychczasowe nurty badawcze dotyczące zmian strukturalnych w miastach złożonego układu osadniczego. W wyniku własnych dociekań autor podejmuje próbę konceptualizacji takich struktur, eksponując model względnej równowagi przestrzeni społeczno-kulturowej w układach aglomeracyjnych o policentrycznej strukturze.

Agata Twardoch i *Łukasz Harat* z Politechniki Śląskiej zaprezentowali strategię kształtowania studiów psycho-akustycznych w wybranych miastach. Autorzy przeprowadzili analizę porównawczą strategii, w których łączy się ze sobą rodzaje zanieczyszczeń oraz typy działań i ich kategorie. Powyższe prowadzi do sformułowania dwóch opcji strategicznych. Opcja pierwsza skupia się na przeciwdziałaniu zanieczyszczeniu hałasem. Natomiast opcja strategiczna druga zorientowana jest na obniżenie uciążliwości występującego hałasu. W bardziej szczegółowym podejściu wymienione opcje podlegają uzupełnieniu o różne decyzje realizacyjne podejmowane w miastach.

Część czwartą monografii otwiera eksperckie opracowanie przygotowane przez *Tomasza Komornickiego* z Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania

Polskiej Akademii Nauk, w którym obszary funkcjonalne traktuje się jako klucz terytorialny do zarządzania miastem. Rozwijając to zagadnienie, miasta stawia się w obliczu współczesnych wyzwań terytorialnych. Wśród nich wysoką rangę nadaje się takim wyzwaniom terytorialnym, jak zmiany klimatyczne i polityki ograniczania emisji, kryzys demograficzny, z jednoczesnym dalszym skupianiem się ludności w największych obszarach metropolitalnych. Kolejnym wyzwaniem są długookresowe konsekwencje pandemii COVID-19. *Tadeusz Markowski* z Uniwersytetu Łódzkiego łączy funkcjonowanie samorządu terytorialnego z poszukiwaniem nowych stylów (metod) zarządzania rozwojem lokalnym. Zastosowane przez Autora podejście analityczne skupia się na uwarunkowaniach ustrojowych, ekonomicznych i społecznych profesjonalnej aktywności decyzyjnej samorządów. Z drugiej strony łączy się ze stosowanymi w zarządzaniu takimi stylami zarządzania, jak styl autorytarny, przywódczy, demokratyczny i partycypacyjny. W opracowaniu w aspekcie stylów zarządzania, zostały zaprezentowane elementy diagnozy stanu w sferze zarządzania rozwojem lokalnym oraz w zakresie konkurencyjności podmiotowej i przedmiotowej samorządów terytorialnych. Wszystko powyższe skłania Autora do postawienia tezy o potrzebie kreowania nowych stylów zarządzania rozwojem lokalnym w polskich warunkach. *Andrzej Klasik* (Górnośląska Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości w Chorzowie), *Florian Kuźnik* (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) i *Krzysztof Wrana* (Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej) podjęli próbę prezentacji nowego stylu zarządzania przyszłością miast i rozwojem miejskim. Skomplikowane uwarunkowania współczesnego rozwoju miast w coraz większym stopniu wymagają nowego stylu zarządzania miejskiego. W opracowaniu Autorów znalazły się podstawy koncepcyjno-metodologiczne nowego stylu zarządzania miastami i regionami miejskimi, który współtworzą trzy spójne składowe, a mianowicie zarządzanie kreatywne, strategiczne i partycypacyjne.

Publikacja stanowiąca Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN i ukazująca się w ramach cyklu monografii jest dziełem zbiorowym, które kierujemy do szerokiego grona odbiorców z środowisk akademickich, naukowo-badawczych oraz gremiów menedżerów i grup specjalistów w ośrodkach miejskich. Publikacja może być także zaadresowana do grona zespołów eksperckich skupionych w biurach projektów i pracowniach związanych z programowaniem rozwoju miast i projektowaniem urbanistycznym. Interdyscyplinarny charakter publikacji może także stanowić inspirację do podejmowania nowych kierunków badawczych i prac promocyjnych, kreowania nowych projektów edukacyjnych i uruchamiania wzorcowych studiów przypadków w takich m.in. dyscyplinach, jak geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna, architektura i urbanistyka, nauki socjologiczne, ekonomia i finanse, nauka o zarządzaniu i jakości oraz ekologia.

Krystian Heffner
Krzysztof Gasidło
Andrzej Klasik